

اسرار کعبه از دیدگاه آیات و روایات

زهرا سوری^۱

چکیده

تحقیق حاضر، به رموزی که از دیدگاه آیات قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم السلام) در کعبه نهفته، پرداخته است. این تحقیق، بر اساس مطالعات کتابخانه ای و به شکل توصیفی - تحلیلی به این نتیجه رسید که کعبه اسرار بسیاری دارد و به برخی از آن اسرار نیز دست یافت. از جمله این که: خداوند به وسیله ی کعبه با بندگان خویش مصافحه می کند و جایگاه مغفرت است و خداوند آن را پرچم اسلام قرار داده است. کعبه مرتبه ی نازل شده ی عرش الهی بر روی زمین است و خانه ای است که تحت مالکیت هیچ کس نیست. هیچ گونه شرکی در آن راه ندارد و بر مبنای توحید صرف پایه گذاری شده است. به لحاظ محیطی در جایی قرار دارد که هیچ گونه جاذبه ای در آن وجود ندارد و حج گزار تنها برای ادای تکلیف الهی به حج مشرف می شود. مسلمین با استقبال به کعبه که قبله ی آنان است، به وجه خداوند متعال روی می کنند. کعبه، مظهر هدایت خداست و در آن برکات مادی و معنوی بسیاری وجود دارد و خداوند آن را محل امن و امان برای مردم قرار داده است. بیزاری جستن از مشرکان، یکی از وظایف مهم کسانی است که بر گرد خانه ی توحید، طواف می کنند. روح کعبه، ولایت است و طواف کننده برای داشتن حجتی مقبول باید نسبت به مقام امام عصر خود شناخت پیدا کند. کعبه، وسیله ای برای سامان بخشیدن به امور دینی و دنیوی مردم است و همچنین حرمتی بسیار ویژه دارد که نشان دهنده ی عظمت صاحب آن است.

واژگان کلیدی: اسرار، حج، طواف، کعبه.

۱ . طلبه سطح دوم، حوزه علمیه معصومیه، z.souriir578@gmail.com

مقدمه

تحقیق حاضر، به اسرار کعبه از دیدگاه آیات و روایات می پردازد. نویسندگان بسیاری به این موضوع در آثار خود پرداخته اند. از جمله این آثار، کتاب جرعه ای از صهبای حج نوشته آیت الله جوادی آملی، نسیم معرفت حج نوشته محمود طاهری و اسرار عرفانی حج نوشته محمدتقی فعالی می باشد.

کعبه، مقدس ترین مکان در دین اسلام است که اولین بار توسط حضرت آدم (علیه السلام) بنا شد. با این که در طول تاریخ بارها مورد گزند حوادث و تهاجمات قرار گرفت، اما باز هم پابرجاست. خانه ای است که بالاترین حرمت و شرافت را دارد. هر ساله هزاران زائر برای انجام فریضه ی حج به زیارت آن می آیند.

همه ی این موارد به علاوه ی مواردی دیگر، انسان را به این وا می دارد که در مورد عظمت و بزرگی این خانه کنکاش کند و به راز آن پی ببرد. این تحقیق بنا دارد با مراجعه به آیات و روایات به این موضوع که چه اسراری در کعبه وجود دارد، بپردازد.

مفاهیم

الف – مفهوم حجّ

– معنای لغوی: قصد و آهنگ چیزی را کردن.^۱

– معنای اصطلاحی: آهنگ موضع مخصوص (بیت الله الحرام و عرفه) در وقت مخصوص به منظور انجام اعمال مخصوصه.^۲

ب – مفهوم اسرار

جمع سرّ، رازها، نهانی ها، سرّها.^۳

ج – مفهوم کعبه

– معنای لغوی: جای چهار گوش، مکعب.^۴

– معنای اصطلاحی: بیت الله الحرام، بیت العتیق، نخستین خانه ای که خداوند جهت عبادت بندگان در روی زمین بنا نهاد.^۵

کعبه؛ عرش تنزل یافته

یکی از اسرار کعبه این است که این خانه مرتبه ی نازل شده ی عرش الهی بر روی زمین است.

خداوند متعال در قرآن می فرماید: «وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنْزِلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ؛ وَ خَزَائِنُ هَمِه چیز، تنها نزد ماست، ولی ما جز به اندازه ی معین آن را نازل نمی کنیم.»^۶

می توان کعبه را نهادی دانست که از عرش الهی بر زمین فرود آمده است. به گفته ی شهید مطهری این جهان انعکاسی از جهان غیب است. از قرآن کریم چنین استنباط می شود که هر چه

۱ . دهخدا، لغت نامه دهخدا، ص ۷۳۹۵.

۲ . حسینی دشتی، معارف و معاریف، ص ۸۳۶.

۳ . معین، فرهنگ فارسی معین، ص ۴۵۵.

۴ . همان، ص ۲۰۵۰.

۵ . حسینی دشتی، معارف و معاریف، ص ۹۲۶.

۶ . سوره حجر: آیه ۲۱.

در این جهان است، وجود تنزل یافته ی موجودات جهان دیگر است. با این حساب است که قرآن همه چیز، حتی اشیایی نظیر سنگ و آهن را نازل شده تلقی می کند. همچنان که می فرماید: «وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ»^۱ و آهن را نازل کردیم.

بدیهی است که منظور، این نیست که همه ی اشیاء و از جمله آهن را از مکانی به مکان دیگر انتقال داده، بلکه مقصود این است که آن چه در این جهان است، حقیقت و اصل و کُنه آن در جهان دیگری است که غیب است و رقیقه اش، ظلّ و سایه اش، مرتبه ی تنزل یافته اش در این جهان است. بر این اساس و به عقیده ی برخی، کعبه از بیت المعمور تنزل یافته و بیت المعمور نیز از عرش متنزل شده است.^۲

خانه ی آزاد و محور آزادی

از دیگر اسرار کعبه این است که این خانه، خانه ای آزاد است. خداوند نیز در قرآن کریم به این موضوع اشاره می کند و می فرماید: «وَلْيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ؛ و بر گرد خانه گرامی کعبه طواف کنند.»

کعبه، بنایی عتیق است که تحت تملک و سلطه ی هیچ کس نبوده و در گستره ی تاریخ از تپاول طاغوتیان و تناول مالکان و تداول دولتمردان مصون مانده و از قید سلطه و مالکیت بشری، عتیق و آزاد بوده و هست. چنان که امام محمدباقر(علیه السلام) درباره ی راز وصف کعبه به عتیق فرمود: «چون خانه ای آزاد و رها شده از مردم است و کسی مالک آن نیست.»^۳ طواف بر گرد چنین بنایی، درس آزادی و حریت می دهد و انسان را از هر بردگی جز بندگی خدای سبحان می رهااند.^۴

کعبه، توحید مجسم

۱ . سوره حدید: آیه ۲۵.

۲ . طاهری، نسیم معرفت، ص ۱۴۰.

۳ . کلینی، الکافی، ج ۴، ص ۱۸۹.

۴ . جوادی آملی، جرعه ای از صهبای حج، ص ۱۲۱.

یکی دیگر از اسرار کعبه این است که بنیان گذاری و تعیین ابعاد و شکل کعبه به هدایت خداوند بود. قرآن در این باره می فرماید: «وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ» (به خاطر بیاور) زمانی را که جای خانه خدا (کعبه) را برای ابراهیم آماده ساختیم (تا خانه را بنا کند و به او گفتیم) چیزی را همتای من قرار نده و خانه ام را برای طواف کنندگان و قیام کنندگان و رکوع کنندگان و سجود کنندگان (از آلودگی بت ها و از هر گونه آلودگی) پاک ساز.»

این آیه، بدان معناست که جایگاه کعبه و تعیین مکان و هندسه ی آن، بر مبنای توحید صرف است، که هیچ شرکی، اعم از شرک جلی مانند بت پرستی و شرک خفی مانند ریا آن را آلوده نمی سازد. این توحید محض که کعبه بر آن پایه گذار شده، جز درباره شمار اندکی از مؤمنان تحقق نمی یابد.

از این رو، بسیاری از آنان از لوث شرک جلی یا شرک خفی مصون نیستند.^۱

جایگاه جغرافیایی کعبه

کعبه در جایگاهی بنا شده است که هیچ گونه وسیله ی تفریح و مناظر خوشایندی ندارد، سنگلاخی در میان اقیانوسی از ریگزارها و دیدگاه های خشن که مجالی به اندیشه های گسترده و عمیق و فوق ضرورت های زندگی معمولی نمی دهد. حکمت بالغه ای است که کعبه را در این جایگاه خسته کننده قرار داده است تا انسان ها از محیط های زیبا و خوش آب و هوای جهان روی به آن بیاورند و هدفی جز چشیدن طعم تکلیف نداشته باشند. در حج خانه خدا، هیچ یک از عوامل طبیعی، نفسانی و اجتماعی دخالتی در انجام تکلیف ندارد، بلکه در آن تکاپو انسان و خدایش است که در رویارویش قرار گرفته است.^۲

امام علی (علیه السلام) در خطبه ای به فلسفه ی موقعیت جغرافیایی کعبه اشاره کرده و فرمودند: «اگر خداوند، خانه ی محترمش و مکان های انجام وظایف و مناسک حج را در میان باغ ها و نهرها و

۱ . طاهری، نسیم معرفت حج، ص ۱۴۶.

۲ . انصاریان، حج در آیینه عرفان، ص ۷۲.

کعبه و حج در بستر تاریخ همواره نقش آفرین است و با حیات انسان های اولین و آخرین پابرجا بوده و خواهد بود. عزت اسلام و استقلال مسلمانان در سایه ی این پرچم پر افتخار است که باید همواره برافراشته بماند و بر دولت اسلامی است که نگذارد خانه ی خدا خالی از زائر بماند.

پرچم با عظمت کعبه باید بلندتر از همه ی خانه ها جلب نظر کند و خانه ای بالاتر از آن ساخته نشود.^۱ امام صادق (علیه السلام) بر این موضوع تأکید نموده و می فرماید: «لَا يَنْبَغِي أَنْ يُرْفَعَ بِنَاءٌ فَوْقَ الْكَعْبَةِ»^۲؛ شایسته نیست بنایی برتر از کعبه بنا شود.

آمزش گناهان

یکی از اسرار عرفانی خانه ی خدا این است که کعبه، جایگاه مغفرت است. خانه ی خدا گناهان انسان را پاک می کند و بشر را به سر منزل مقصود نزدیک می سازد. اگر شهوت بر انسان غالب شد و گناه یا خطایی رخ داد، خداوند برای آن تمهید فراهم نموده است. تمهید خدا، خانه ی خداست. چنان که این امر را نخستین بار به آدم (علیه السلام) نشان داد.^۳ توبه ی آدم در جوار خانه ی خدا پذیرفته شد و زمانی که برای ذریه و نسل خود نیز طلب مغفرت کرد، در پاسخ ندا آمد: «يَا آدَمُ مَنْ بَاءَ بِذَنْبِهِ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ حَيْثُ بُوتَ أَنْتَ بِذَنْبِكَ هَاهُنَا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ»^۴ ای آدم! هر فردی از فرزندان که مانند تو در این مکان (خانه ی کعبه) با اعتراف به گناهش به سوی خدا برگردد، خداوند او را می بخشد.

۱. رهبر، ابعاد سیاسی و اجتماعی حج، ص ۱۲۷.

۲. ابن بابویه، من لا يحضر الفقيه، ج ۲، ص ۱۶۵.

۳. فعّالی، اسرار عرفانی حج، ص ۱۷۹.

۴. نوری، مستدرک الوسائل، ج ۹، ص ۳۷۴.

لذا خانه ی کعبه، خانه ی مغفرت است و طلب آمرزش گناهان در آن، فرصتی برای پاک ساختن درون و رسیدن به سعادت ابدی است.

مصافحه با خدا

یکی دیگر از اسرار کعبه این است که خانه ی کعبه، دست خدا روی زمینِ خداست و خدا با آن با بندگانش مصافحه می کند، چنان که بندگان او هم با کعبه دست به دست خدا می دهند و با او مصافحه می کنند. این مضمون حدیثی است که از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است: «أَنَّهُ يَمِينُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ يُصَافِحُ بِهَا خَلْقَهُ»^۱ همانا آن دستِ راستِ خدا در زمین اوست که به وسیله ی آن با خلق خود مصافحه می کند.»

دست دادن با خدا دو گونه است؛ گاهی انسان به خدا دست می دهد و گاهی خدا با بنده ای مصافحه می کند. قصه کعبه چنان رفعت و منزلتی دارد که وسیله ای برای دست دادن خدا با بندگان است. پیداست که از این مصافحه، قُرب و انس مراد است. ارتباط بنده با خدا ممکن است با حجاب های متعددی همراه باشد. اما در شرایطی از حجاب ها کاسته و قُرب انسان با خدا بیشتر می شود. کعبه انسان را به خدا نزدیک می کند و کعبه محل قُرب و انس با خداست.^۲

۱ . ابن بابویه، من لا یحضر الفقیه، ج ۲، ص ۲۰۸.

۲ . فعّالی، اسرار عرفانی حج، ص ۱۸۷.

نتیجه گیری

در تحقیق حاضر، به بررسی اسرار کعبه از دیدگاه آیات و روایات پرداختیم. کعبه مقدّس ترین مکان در دین اسلام است و بدون شک رمز و رازهایی در آن نهفته است. همان طور که اشاره کردیم، کعبه عرش تنزّل یافته است. اگر کعبه بنابراین که در عالم ماده قرار دارد، جسم و ماده است، پس اصل آن که عرش است با توجّه به این که در عالم مجردات قرار دارد، مجرد و بدون جسمانیّت است و بر خلاف تصوّر برخی، تخت و مانند آن نیست. کعبه بیت عتیق و آزاد است لذا هیچ فرقه ای بر آن تسلط ندارد و سرپرست حقیقی آن، خداوند متعال و اولیای او هستند. کعبه توحید مجسم است لذا شایسته نیست انسان با نیتی غیر از انجام امر الهی و با قلبی آلوده به ریا به زیارت این خانه برود، چون در غیر این صورت هیچ بهره ای از حجّ نبرده است. همان گونه که حریم کعبه، حرمت دارد، جایگاه ولایت نیز که روح و جان کعبه است، حرمتی والاتر دارد و شاید بتوان گفت همان گونه که کعبه محل امن و امان برای مجرمان است، ولایت نیز در آخرت پناه گاه انسان های غافل و گناهکار است. در این تحقیق سعی کردیم به اسرار کعبه بپردازیم و به برخی از آن ها اشاره کردیم، ولی اسرار کعبه منحصر در این موارد نیست لذا شایسته است تحقیقات بیشتری در این زمینه صورت گیرد.

فهرست منابع

*قرآن کریم، ترجمه ناصر مکارم شیرازی.

*نهج البلاغه.

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضر الفقیه، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ اول، بی تا.
۲. انصاریان، حسین، حجّ در آیینه ی عرفان، تهران: مشعر، چاپ سوم، ۱۳۹۰ ه. ش.
۳. جوادی آملی، عبدالله، جرعه ای از صهبای حجّ، قم: مرکز نشر اسراء، چاپ دوم، ۱۳۹۰ ه. ش.
۴. _____، _____، صهبای صفا، تهران: مشعر، چاپ دهم، ۱۳۸۶ ه. ش.
۵. حسینی دشتی، مصطفی، معارف و معاریف، تهران: مؤسسه فرهنگی آرایه، چاپ اول، ۱۳۸۵ ه. ش.
۶. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران: روزنه، چاپ دوم، ۱۳۷۷ ه. ش.
۷. دهقان، اکبر، با قرآن در مکه و مدینه، تهران: مشعر، چاپ اول، ۱۳۸۸ ه. ش.
۸. رهبر، محمد تقی، ابعاد سیاسی و اجتماعی حجّ، تهران: مشعر، چاپ دوم، ۱۳۸۱ ه. ش.
۹. سلیمانی بزچلوئی، نادر، میقات حجّ، تهران: نادر سلیمانی بزچلوئی، چاپ اول، ۱۳۸۰ ه. ش.
۱۰. طاهری، محمود، نسیم معرفت حجّ، تهران: مشعر، ۱۳۹۱ ه. ش.
۱۱. فعالی، محمدتقی، اسرار عرفانی حجّ، تهران: مشعر، بی تا.
۱۲. فاضل لنکرانی، محمدجواد، اسرار و آداب نماز، قم: مرکز فقهی ائمه اطهار (علیهم السلام)، چاپ سوم، ۱۳۹۴ ه. ش.
۱۳. قرائتی، محسن، حجّ، تهران: مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن، چاپ دوم، ۱۳۸۰ ه. ش.
۱۴. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، تهران: کتابچی، چاپ دهم، ۱۳۸۶ ه. ش.
۱۵. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۷ ه. ق.

۱۶ . محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم: سازمان چاپ و نشر دارالحدیث، چاپ چهاردهم، بی تا.

۱۷ . معین، محمد، فرهنگ معین، تهران: نامن، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ه . ش.

۱۸ . نوری، حسین بن محمد تقی، مستدرک الوسائل، قم: آل البيت، چاپ اول، ۱۴۰۸ ه . ق.